

То звідки ж беруться діти на Західному Поліссі?

Роботу виконано на кафедрі історії та культури української мови ВНУ ім. Лесі Українки

У статті проаналізовано етнологічне походження фразеологічних одиниць, зафіксованих на території Західного Полісся, які стосуються одного з етапів сімейної обрядовості – народження дитини. Охарактеризовано найтипівші західнополіські фраземи відповідно до запитання “Звідки беруться діти?”.

Ключові слова: символ, міфологія, фразема, говірка, Західне Полісся.

Мацюк З. С. Так откуда же берутся дети на Западном Полесье? В статье проанализировано етнологическое происхождение фразеологических единиц, зафиксированных на территории Западного Полесья, касающихся одного из этапов семейной обрядности – рождения ребенка. Охарактеризовано наиболее часто встречающиеся западнополесские фраземи в соответствии с вопросом “Откуда берутся дети?”.

Ключевые слова: символ, мифология, фразема, говор, Западное Полесье.

Matsyuk Z. S. So where do the Children Come from in Western Polessia? This article deals with ethnological origin of phraseological units which are used on the territory of Western Polessia. They concern one of the stages of family customs (obraydovosti) – the birth of a child. The most typical Western Polessian phraseological units as to the question “Where do the children come from?” have been also analyzed.

Key words: symbol, mythology, phraseme, dialect, Western Polessia.

Постановка наукової проблеми та її значення. Наш народ має багату культуру, надбану багатьма поколіннями. Із прадавніх часів нам передано життєву мудрість та настанови. Вони закладені в українських звичаях, обрядах, фольклорі, адже в них – світовідчуття та світосприймання нашого народу; пояснено й обґрунтовано взаємини між людьми, цінність духовної культури окремої людини та народу взагалі. Найтісніше народна творчість пов’язана з обрядами, яких українці дотримувалися щоденно. Як і рідна мова, звичаї об’єднують людей в один народ. Дохристиянські звичаї гармонійно переплелися з релігійними, утворивши сучасні обряди.

Сімейне життя українців традиційно супроводжувалося різноманітними обрядами та ритуалами, які в образно-символічній формі відзначали певні етапи життя людини та найважливіші стадії розвитку родини в її життєвому циклі. У повсякденному житті переплелися дії, символи, словесні формули та атрибути, виникнення яких належить до різних історичних періодів із притаманними кожному з них нормами й поглядами. Біля витоків свого формування обряди й ритуали тісно поєднувалися з магічними заходами, які мали забезпечити сім’ї та окремій людині щастя, багатство і плодючість, захистити від злих сил.

Із розвитком раціональних знань магічні обряди поступово втрачали свій первісний зміст, усе більше набуваючи розважального характеру. Так формувався багаточаровий і багатфункціональний обрядовий комплекс. Таким в основному він залишається і тепер, хоча й зазнав значних трансформацій та спрощень [3].

Сім’я – перше природне соціальне середовище для дитини. За допомогою батьків маленька дитина задовольняє свою цікавість. На її розвиток справляють вплив уся домашня атмосфера, характер взаємин між батьками, їхнє ставлення до інших людей, різних подій, явищ, учинків. Спілкування дитини з дорослими в сім’ї відбувається і через її взаємодію з батьками й іншими членами родини. Однією з найважливіших подій у житті людини є народження дитини. І найцікавіше запитання – “Мамо, де я взялася?”.

Отже, **мета** нашого дослідження – проаналізувати відповідь жителів Західного Полісся на поставлене дитяче запитання.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У фразеологічних одиницях зі значенням появи дітей основну роль відіграють народні символи – це те, що найбільше любить і шанує наш народ. Первісну свідомість найбільше зосереджено на надлюдському: ідеться про світ духів і тотемних тварин, про знаки природних сил і стихій. Ці символи безпосередньо “живуть” у західнополіських фраземах.

Особливе місце у стосунках дітей із природою відведено птахам. Птахи – супутники людини з доісторичної епохи. Етнографічні матеріали засвідчують, що радість усіх дитячих свят була пов’язана з птахами. Під час хліборобських обрядів зустрічі весни діти носили в руках випечені з тіста або вироблені з дерева пташки від хати до хати, прославляючи весну. Із перших років життя людина

залучалася до цікавих звичаїв, забав, прикмет, пов'язаних із птахами. Птах – один із найулюбленіших й найпоширеніших образів у давньоукраїнській міфології та прикладному мистецтві, які, у свою чергу, виплекані на основі стародавніх вірувань і світобачення наших пращурів. Для українців лелека – птах-оберіг. Його назвали на честь божества добра і кохання – Леля. А як відомо, – від кохання народжуються діти. От і приносить їх у наші домівки лелека [10].

Вірування жителів Західного Полісся, що лелека приносить [дітей](#) у [дзьобі](#), є найпоширенішим. Наприклад, ніхто не може сказати, чому саме цього птаха почали асоціювати з народженням дитини. Хоча причини слід шукати в релігійності українців. Одне із тлумачень цьому таке. Саме влітку, після [Великодня](#) та довгих [постів](#), [українці](#) подумували про продовження [роду](#). Тому найбільше дітей народжувалося на початку весни, коли прилітали лелеки. Та й селяться вони поруч із людьми – на їхніх будівлях. Також оповідають дітям, що дітей приносить “бусел” із рік, озер, ставів, – узагалі з води, як-от: *чихотливий бусел прин'іс на кубло* (Клк) / *приносит' боц'ун* (Рсв), *бойц'он прин'іс* (Лкв) / *бусен' прин'іс* (Грн) / *боц'ун прин'іс* (Мшв, Бн, Грд) / *боц'ан прин'іс* (Врн) / *бусел прин'іс* (Гдм) / *принесла лелека* (МДст) / *бус'ко прин'іс* (Крч) / *лелека прин'іс* (Мрн) / *бус'ок прин'іс* (Ркт). Зрештою, в українців, які шанують традиції, здавна лелека був символом сімейного добробуту та щастя. Колись квітеня навіть називали “лелечником” [4]. Цікаво, що в угорській мові є співзвучне слово “lélek” – душа, котре пояснює наше слово “лелека” й підтверджує давні космогонічні уявлення праукраїнців. У перекладі з китайської мови назва нашої країни – це є “Божа країна” або “Країна Птаха” [4].

А ще існує прадавнє повір'я, що лелеки відносять в Ірій (Рай) душі померлих предків, а, вертаючись назад, приносять дітей, тому навесні їх нетерпляче чекають. Люди вважали, що навесні душі померлих в образі птахів повертаються на землю. А поскільки це душі померлих, то місце їм у раю. І повертаються вони восени в рай. Очевидно, із цих двох слів утворилося “вирій”. А ключі від вирію Бог доручив зозулі, – говориться в легенді. Відкриває зозуля ключами вирій, випускає птахів по черзі на землю. А ще Бог доручив зозулі кувати довгі роки життя людям. І у вирій вона має відлетіти раніше, щоб відкрити його для інших птахів. Тому не встигає вона висидіти пташенят і підкидає яйця в чужі гнізда. Та як би там не було, про зозулю в Україні ніхто ніколи не говорив погано [5]. На Західному Поліссі цей птах також має стосунок до появи дітей: *зозул'а пудк'єнула* (Мшв) / *нашлі в гн'ізді* (МДрс).

Крім птахів, яких найчастіше асоціюють із народженням дітей, у поліщуків побутують й інші повір'я, що відображено у фразеології, – дітей ще шукають у капусті, картоплі тощо або витягають із криниці. Капуста – це городина, з якою український народ пов'язує найбільше забобонів. “Ріст її має велику аналогію до росту Місяця. Українці вважали капусту люнарним символом, її ріст має велику схожість з ростом місяця – молодика, бо вона свої напівокруглені листки, ввігнуті всередину, звиває до купи й утворює повну, тверду, круглу головку, наче місяць уповні в небі. Капуста виступає як символ простоти та міцності, скупченості й єдності навколо однієї твердої основи. Це і є символом християнина, який у смиренності та тісній співпраці із Божими провидіння знаходить свою силу й щастя” [9]. Саме такому ростові капусти надає український народ найбільше містичного значення, і не дарма дітей там теж знаходять (*в капуст'і нашлі* (Грд, Ярс, Брн) / *здéбали в капуст'і* (Млт)), що натякає на астральне, космічне походження життя. Подібне значення мають інші фразеологічні одиниці: *з неба впало* (Вгщ) та зафіксовано віршовані строфи: *с'їйав бат'ко овес, а йа впав з нибес, овес зийшов, а йа встав – дудом пушов* (НРд).

Ще одним символом в українській міфології є криниця – символ здоров'я, сили, багатства, родючості, святості, чистоти. Дівчатам та хлопцям символізує не тільки красу, вірність, а й розлуку, сум, тугу, жаль. Уже в самій назві закладено магічну жіночність, енергію вологості. Цю символіку ввібрали західнополіські фраземи: *з кулод'аз'а вит'агли* (Крм) / *з криниц'і вит'агнула* (Држ). Священна роль криниці полягає в тому, що, за народними уявленнями, джерельна вода єднає три сфери буття: земне, підземне й небесне. Це єднання небесних та підземних вод. У казках герой, стрибнувши в колодезь, потрапляє в підземний світ. Хмари, збираючи воду через повітря, знову повертають її на землю. Кругообіг води ніби здійснює зв'язок людини з її минулим і майбутнім. У найдавніших звичаях українців збереглося повір'я, що, виконавши певні магічні дії з криничною водою, можна викликати дощ. У стародавні часи біля криниць здійснювали ритуали поклоніння Мокоші – покровительці жінок, матері всього живого. Кринична вода, взята до сходу сонця (непочата), мала лікувальні властивості: її брали на омивання породіллі, на коровай брали воду з семи криниць, дівчата вмивалися криничною водою на красу [6].

У фразеологічній одиниці *з гор'іха впало* (Злч) народна символіка пов'язана передусім з її плодами: зернами злаків та горіхами обсіпали молодих у весільному обряді, горіхами прикрашали весільне гільце; горіхи символізували добрий урожай, багатство і плодючість [2, 145].

У селі Бережки Дубровецького району Рівненської області зафіксовано низку фразем від одного респондента: *в л'їс'ї наишли / в бул'би наишли / в гарбуз'ах наишли / в к'їт'ах'ах наишли*, які використовують, щоб відволікти увагу дитини і приховати правдиву інформацію.

Давні історичні корені мають фразеологічні одиниці, які набули вужчого поширення на дослідженій території: *на заг'ат'ї полож'їли* (Ост), *на гор'ї дуст'али* (Збр), *з'їй'ац' прин'їс* (Двг), *в картопл'ах леж'ав* (Ркт), *наишли в пум'їд'орах* (Лквч).

Найуживанішими для поліщуків є фраземи пізнішого походження, коли дітей почали купувати: *в магазин'ї куп'їли* (Зрч) / *на баз'ари куп'їли* (Смл) / *на баз'ар'ї куп'їли* (Лбч) / *в крамнічч'ї куп'їли* (Гдм). Сучасним можна вважати вислів *д'ед Мор'оз подар'їв* (Злч).

Психологи впевнені, що правильна та вчасна відповідь батьків на запитання з розряду “забороненої інформації” позитивно впливає на подальший фізичний та психічний розвиток дитини. Натомість зафіксовано лише декілька “правдивих” фразеологічних одиниць – *з живут'а дуст'али* (Бхв), *на печ'ї р'од'ац'а* (Ткт) / *вп'асту с п'еч'ї* ‘народити дитину’ (Клб).

Піч – символ материнського першопочатку, непорушності родини, неперервності життя, рідної хати, батьківщини; здавна стала ритуальною, культовою як родинний вівтар, де перебувають боги родинного вогнища; на печі баба-сповитуха приймала дітей від породіллі [2, 456–457]. Скупану дитину обсушували біля палаючої печі, що знов-таки диктувалося не тільки вимогами гігієни, а й давнім звичаєм: прилучення до домашнього вогнища. На Волині як обереги використовували вугілля з печі чи шматочок хліба із сіллю, серед гуцулів було прийнято прив'язувати до правої ручки дитини мішечок зі шматочком глини, узятій з домашньої печі [7].

Висновки. Основною особливістю української міфології є поєднання християнських релігійних уявлень із язичницькими віруваннями, що втілює могутній пізнавальний і виховний потенціал. Міфологічні твори втілюють у собі згустки народної мудрості, художньо-образного бачення світу, символічного відображення предметів і явищ життя, фантастичні уявлення предків, їхні пориви в майбутнє. Звернення до міфологічних джерел стимулює розвиток сучасної думки, надає життєвої снаги, допомагає зберігати і зміцнювати історію, розвивати раціональну самобутність [8].

Список населених пунктів

Брж – Бережки Дубров Рвн	Збр – Забара Рожищ Влн	Мрн – Мар'янівка Горохів Влн
Бхв – Бихів Любешів Влн	Зрч – Заріччя Ковел Влн	Мшв – Машів Любомл Влн
Брн – Брани Горохів Влн	Злч – Золочівка Демидів Рвн	Млт – Милятин Іванич Влн
Бн – Буяни Луцьк Влн	Клб – Клубочин Ківерців Влн	НРд – Нова Руда Маневиц Влн
Вгщ – Вогоща К-Кашир Влн	Клк – Колки Маневиц Влн	Ост – Острівок В-Волин Влн
Врн – Ворончин Рожищ Влн	Крм – Кримне Старовиж Влн	Ркт – Рокитне Костоп Рвн
Грн – Гірники Ратнів Влн	Крч – Кричильськ Сарнен Рвн	Рсв – Русів В-Волин Влн
Гдм – Годомичі Маневиц Влн	Лбч – Лобачівка Горохів Влн	Смл – Смолярі Старовиж Влн
Грд – Городині Рожищ Влн	Лкв – Луків Турійськ Влн	Ткт – Тойкут Ковел Влн
Држ – Деражня Хмл	Лквч – Луковичі Іванич Влн	Ярс – Ярославичі Млинів Рвн
Двг – Довговоля Володмр Рвн	МДрс – Малі Доростаї Млинів Рвн	

Література

1. Етимологічний словник української мови. – К.: Наук. думка, 1989. – Т. 3. – С. 217.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. – К: Довіра, 2006. – 703 с.
3. Пономарьов А. Сімейні звичаї і обряди / <http://etno.us.org.ua/mynuvshyna/r18.html>
4. <http://svitovyd.ucoz.ru/news/2008-02-25-11-3>
5. <http://postup.brama.com/usual.php?what=29873>
6. <http://mamajeva-sloboda.ua/publ.php?id=33>
7. <http://h.ua/story/51995/>
8. <http://ua.textreferat.com/referat-12965-7.html>
9. <http://www.pisni.org.ua/articles/233.html>
10. <http://www.refine.org.ua/pageid-4366-1.html>

Статтю подано до редколегії
11.02.2009 р.